

Gustave Le Bon: Psychologie davu

Praha, KRA 1994, 168 s.

Na novém vydání překladu Le Bonovy (1841-1931) práce je pozoruhodné už to, že vychází v češtině již potřetí. Uvědomíme-li si, jak mimořádně sporadicky byli u nás ve všech dobách překládáni a vydáváni nejen méně významní představitelé, ale i klasikové světové sociologie 19. a začátku 20. století, pak se okamžitě vynoří otázka, proč právě tomuto dílu se dostalo i v našem národním kontextu nevšední pozornosti. Odpověď na ni se nezdá být příliš obtížná. Problematika, již se kniha zabývá, výrazně překračuje hranice úvah, jež by mohly zaujmout pouze poměrně úzkou odbornou sociologickou veřejnost, protože její řešení vyjadřuje názor na jednu z klíčových otázek společenského života moderní doby. Ohlas, který díky tomu kniha vyvolala hned po svém prvním francouzském vydání v roce 1895 nejen v Le Bonově vlasti, ale i ve všech hlavních evropských zemích, kde byla rychle překládána, takže lze z dnešního hlediska hovořit doslova o jednom z prvních sociologických bestsellerů, jistě ovlivnil i ty, kteří se o její české vydání zasloužili již v roce 1897, a to pod názvem *Duše davu*. (Tehdejším jejím překladatelem byl L. K. Hofman.) Také to, že byla opět vydána v roce 1947, tentokrát pod názvem *Psychologie davu* (v revidovaném překladu významného českého sociologa Z. Ullricha), nebylo zřejmě nahodilé. Zkušenosti s davovým chováním lidí byly událostmi ve fašistické Itálii, ale zejména v nacistickém Německu třicátých let a poté i některými aspekty druhé světové války výrazně aktualizovány a daly v mnohém Le Bonovým závěrům za pravdu.

Ani současné vydání práce (v revidovaném překladu P. Turka) nelze považovat za záležitost, která by nijak nesouvisela s celkovou společensko-politickou situací v naší zemi a mohla být hodnocena pouze jako příspěvek k obohacení naší literatury z dějin sociologie respektive sociální psychologie. S davovým chováním v pravém slova smyslu jsme se mohli u nás v období tzv. socialismu setkat až na malé výjimky pouze při některých sportovních utkáních, případně vystoupeních kapel populární hudby. Teprve závěrečné měsíce existence starého režimu znovu ukázaly, jakou

úlohu mohou davy hrát i v politickém životě. Davová vystoupení tohoto období byla nejen projevem rozpadávajícího se politického systému, ale zároveň k jeho pádu i určitým způsobem přispěla. Je pravděpodobné, že se zánikem rigidních pravidel starého režimu, dovolujících jen masová shromáždění určitého druhu, budou projevy davového chování v naší společnosti čtenější, jak to ostatně i zkušenost posledních let napovídá a jak je to charakteristické i pro ty země, kde uplatňování principů liberální demokracie má dlouholeté tradice. Jistě i tato skutečnost rozhodnutí vydat Le Bonovu studii znovu ovlivnila.

Existence davů a davového chování není samozřejmě záležitostí pouze posledních dvou až tří století. Tyto kolektivity se objevovaly ve všech etapách vývoje lidstva, pokud byly vytvořeny podmínky ke shromáždění relativně velkého počtu lidí na jednom místě. Je ovšem faktem, že teprve moderní společnosti zejména v důsledku urbanizace, industrializace, vzniku velkých organizací různého druhu i rozvoje masové komunikace materiálních i duchovních hodnot výskyt davů a davového chování ve srovnání s minulostí zmnohonásobily. Předmětem soustavnějšího pozorování a analýzy sociologů a sociálních psychologů se tyto jevy staly na konci 19. století.

Většina historiků sociologie se shoduje v názoru, že jako první se touto problematikou systematictěji zabýval představitel italské kriminologické školy Scipio Sighele (1868-1914) ve svém spise *La folla delinquente* (Delikventní dav) z roku 1891. Již zde byla formulována základní myšlenka, která je pak s touto tematikou spojována neustále a pouze různým způsobem rozvíjena a obohacována. Že totiž shromáždění jedinců vytváří novou kvalitu, která se liší od sumy jejich znaků a jež je výsledkem jejich vzájemného působení. A že dav je vždy charakterizován tím, že city a vášně se v něm umocňují, zatímco ideje jsou degradovány a vyšší intelektuální činnosti zcela mizí. Vzhledem k tomu, že zmíněná Sigheleho kniha vyšla roku 1892 francouzsky, je téměř jisté, že ji Le Bon znal, i když ji ve svém spise o davech neuvádí.

Právě tak můžeme předpokládat, že Le Bon v době, kdy psal *Psychologii davu*, znal Durkheimův spis *De la division du travail*

social (O dělbě společenské práce) z roku 1893, v němž patří důležité místo úvahám o tzv. kolektivním vědomí, stejně jako Tardův spis *Les lois de l'imitation* (Zákony nápodoby) z roku 1889, přičemž nápodoba je jedním z klíčových procesů, na němž je davové chování založeno. Ani o těchto pracích se však Le Bon v *Psychologii davu* nezmiňuje. Má proto zřejmě pravdu americký autor Don Martindale, když v knize *The Nature and Types of Sociological Theory* (1960) na s. 310 píše, že Le Bon spojil ve svých interpretacích obsažených v *Psychologii davu* tři základní prvky: 1. Tardovu koncepci nápodoby a sugesci jako základní sociální procesy, 2. Durkheimovu koncepci kolektivního vědomí a důležitosti skupinových faktorů ve společenském životě a 3. rasový mysticismus s antidemokratickou tradicí. (O tomto posledním bodu se ještě zmíním.)

Originalita Le Bonova spisu spočívala ve dvou hlavních skutečnostech. Předně v tom, že jde o první pokus vysvětlit problematiku davů systematicky, a za druhé v tom, že z existence davů a davového chování učinil Le Bon, vyjádřeno durkheimovskou terminologií, základní sociální fakt, tj. skutečnost, která rozhodujícím způsobem determinuje individuální lidské jednání. Psychologie davů stává se tak všezahrnující teorií společenského života, politiky, moci, společenské změny, revoluce atd. Takto jednostranně a jednoznačně nikdo z Le Bonových předchůdců ani současníků tuto tematiku nepojal, ani nevyložil.

Davy hrály podle Le Bona v dějinách vždy významnou úlohu, nebyla však nikdy tak důležitá jako v současnosti. Věk, do něhož vstupujeme, bude podle něho věkem davů. Duše davů totiž už nyní určují osudy národů, a to proto, že do politického života vstupují lidové třídy a postupně se přeměňují v třídy vládnoucí. Tomuto rostoucímu významu davů v životě společností však vůbec neodpovídají znalosti o nich. To je hlavní motiv, proč se Le Bon jejich popisu a analýze věnoval.

Ve struktuře psychiky kolektivit rozeznává Le Bon dvě vrstvy. První, hlubší, kterou nazývá rasou, tvoří duše národa, tj. souhrn společných vlastností, které vznikají působením prostředí a dědičnosti u všech jedinců dané kolektivity. Jejich původ je v dávných dobách

a jsou to vlastnosti velmi stálé. Na tomto základu vzniká podle něho druhá vrstva, vytvářející se z pouhého sblížení náhodného shromáždění jistého počtu lidí. Jde o nové vlastnosti, které se od rasových mohou hluboce lišit, vytvářející mocné, ale krátce trvající kolektivní duše. Ty jsou právě podstatou davu.

Zvláštní vlastnosti davů vyvozuje Le Bon ze tří příčin: 1. jedinec nabývá v davu již pouhou skutečností, že je součástí většího počtu lidí, pocit nepřekonatelné moci, která mu dovoluje povolit pudům, jež by osamocen nezbytně potlačil. Je to posilováno i tím, že dav je anonymní, a proto neodpovědný; 2. v davu se šíří duševní nákaza, což je jev hypnotické povahy. Každý čin a cit se zde velmi rychle stává vlastností všech; 3. nejdůležitější je však sugestibilita, podmiňující v davovém jedinci zvláštní vlastnosti, naprosto odporující vlastnostem osamocенého individua. Jejím důsledkem je i zmíněná nákaza.

Výsledkem těchto skutečností podle Le Bona je, že v davu jedinec sestupuje na nižší stupeň civilizace, stává se bytostí pudovou, a proto barbarskou a primitivní. V každém případě je dav rozumově pod úrovní osamocенého člověka. Z hlediska citů a činů může být podle okolností buď lepší, nebo horší než jedinec. Proto existují jak davy zločinné, tak i hrdinské. Vždy se však jako celek chovají jinak, než by to odpovídalo pouhému součtu vlastností jedinců, kteří je tvoří.

Kdyby Le Bon zůstal pouze u této charakteristiky, nevzbudila by zřejmě jeho studie o davech mimořádnou pozornost, protože v této své části se shodovala s poznatky a názory jeho předchůdců i současníků, kteří se touto tematikou zabývali. Ohlas vyvolala jiná část jeho výkladu. Totiž to, že Le Bon ve své klasifikaci davů vedle tzv. anonymních různorodých davů, což jsou např. běžné davy pouliční, na něž se dosavadní pozorování i charakteristiky davů soustřeďovaly a jež byly považovány za davy jediné, rozlišil davy neanonymní různorodé, kam zařadil např. poroty a parlamenty, a dále davy stejnorodé, tj. sekty (např. politické a náboženské), kasty (např. vojenskou, kněžskou a dělnickou) a konečně třídy (např. měšťanskou a selskou). Sekty jsou přitom spojeny společným přesvědčením, kasty zaměstnáním,

výchovou a prostředím a třídy zájmy, životními zvyky a výchovou.

Znamená to, že Le Bon chápe pojem davu neobyčejně široce a fakticky pod něj řadí každou lidskou skupinu, protože – jak to komentuje J. Szacki v díle *Historia myśli socjologicznej* (1981) – jediným sociotvorným faktorem je mu kolektivní sugesce (část první, s. 359). To má ovšem dalekosáhlé důsledky pro způsoby jednání těchto skupin i jejich jednotlivých příslušníků. Na každou lidskou skupinu se tak vztahují obecné vlastnosti, které doposud byly připisovány pouze davům v běžném (užším) slova smyslu, a každý jedinec jako příslušník skupiny pak jedná, jako by byl příslušníkem davu.

Le Bon to demonstruje na třech vybraných příkladech, a to na porotních soudech, voličských davech a parlamentních shromážděních. Ve všech těchto seskupeních ustupuje podle něho rozumová stránka účastníků do pozadí a do popředí se dostává vliv obrazů, slov a formulí, jejichž moc je úplně nezávislá na jejich významu, přičemž obyčejně nejpůsobivější jsou ty z nich, jejichž smysl je nejméně vymezený (např. demokracie, socialismus, rovnost, svoboda apod.). Těmto seskupením nejde podle Le Bona nikdy předešlým o pravdu, ale jsou v zajetí nejružnějších iluzí.

Důležitou roli ve všech typech davů hrají podle Le Bona jejich vůdce. Ti na ně působí hlavně svým příkladem, dále čistými a prostými tvrzeními bez uvažování a bez důkazů, jejichž vliv se posiluje ustavičným opakováním, nákazou, a konečně také prestiží, kterou Le Bon definuje jako jakousi fascinaci, jež náš duch pocituje před určitým jedincem.

V souladu s výše zmíněnými tezemi je Le Bon zvláště kritický vůči davům voličským a vůči parlamentním shromážděním. Uvážíme-li, že jde o dva základní instituty demokratické společnosti, je zřejmé, že je to zároveň ostrá Le Bonova kritika demokracie jako takové. Le Bon je přesvědčen, že voliči na všech úrovních se vyznačují slabou schopností uvažovat, nedostatkem kritického ducha, dráždivostí, lehkověrností a prostomyslností. Bývají silně ovlivněni vůdci, kteří používají výše zmíněných prostředků. Dají se snadno získat prestiží kandidátů, lichocením a nejfantastičtějšími sliby, přičemž psané programy kandidátů

nesmějí být nijak určité. Na schůzích voličů se podle Le Bona vyměňují tvrzení, invectivy, často i facky, nikdy však důvody. Voličské davy mají vždy názory vnucené, nikdy promyšlené. Rozhodují o nich volební výbory, a tak vláda davů je vlastně vládou výborů, tj. vůdců. Le Bon to charakterizuje jako nejdrsnější despotismus. A i kdyby tvořili sbor voličů pouze vědci, nedopadlo by hlasování podle Le Bona lépe než dnes.

Totéž platí i pro parlamentní shromáždění. Jakkoli parlamentní režim ztělesňuje ideál všech moderních civilizovaných národů, vyjadřuje psychologicky mylnou myšlenku, která je však obecně uznávána, že totiž větší množství shromážděných lidí je schopnější rozhodovat moudřeji a nezávisleji než malá skupina. Také zde dochází podle Le Bona ke zjednodušování názorů a k silnému vlivu sugesce. Dosáhne-li parlamentní shromáždění jistého stupně podráždění, ztotožní se s obyčejnými různorodými davy a jeho city jsou vypjaty do krajnosti. Je pak schopno největších hrdinství i nejhorších výstředností. Jedinec zde ztrácí svou individualitu a bude hlasovat i pro opatření, která jsou v rozporu s jeho osobním zájmem. Parlament může vypracovat i výborné odborné zákony, pokud je však připraví odborník v tichu své pracovny. Odhlasovaný zákon je pak ve skutečnosti dílem jednotlivce, a nikoli celého shromáždění. Dílo davu stojí totiž podle Le Bona vždy a všude pod úrovní vytvořené osamocené jedince.

Protože však osamocené jedince nepodléhající vlivu žádné kolektivity (a tudíž davu se všemi jeho uvedenými negativními rysy) je v moderních společnostech jevem stále vzácnějším, jeví se Le Bonovi budoucí vývoj lidstva velice temně. Téměř prorocky zní v této souvislosti Le Bonova slova o strachu politiků z veřejného mínění utvářeného davy a o vzrůstající lhostejnosti davů i jedinců ke všemu, co se přímo nedotýká jejich bezprostředních zájmů. Le Bonova myšlenka, že „kdyby při dnešní moci davů jen jediný názor získal takovou prestiž, aby se ujal, nabyl by brzo tak tyranské moci, že by se vše musilo před ním sklonit a že by věk svobodné diskuse na dlouho pominul“ (s. 112), byla zkušenostmi s totalitárními režimy 20. století plně potvrzena.